

BIVANJE V STAROSTI

Boštjan Kerbler
Maša Filipovič Hrast
Richard Sendi

Boštjan Kerbler, Maša Filipovič Hrast, Richard Sendi

BIVANJE V STAROSTI

Boštjan Kerbler, Maša Filipovič Hrast, Richard Sendi
BIVANJE V STAROSTI

Založnik: Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Za založnika: Igor Bizjak, direktor
Zbirka: Urbani izziv – publikacije

Recenzenta: prof. dr. Bojan Grum in izr. prof. dr. Vesna Dolničar
Redakcija: Boštjan Kerbler
Lektoriranje, oblikovanje, prelom in tisk: Itagraf d. o. o.
Naklada: 50 izvodov

Ljubljana, 2020
Prvi natis

© Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Vse pravice pridržane

V okviru določil zakona o avtorskih pravicah je to knjigo in njene dele brez pisnega dovoljenja založbe prepovedano fotokopirati, shranjevati v elektronski obliki, ponatiskovati, na druge načine reproducirati in predelovati, javno objavljati in distribuirati.

Znanstvena monografija je bil izdana v okviru projektov *Inovativne oblike bivalnih okolij za starejše ljudi v Sloveniji (J5-6824)* in *Model za staranje starejših v domačem bivalnem okolju v Sloveniji (J5-8243)*, ki ju je iz državnega proračuna financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

728-053.9(035)

KERBLER, Boštjan Kefo

Bivanje v starosti / Boštjan Kerbler, Maša Filipovič Hrast, Richard Sendi. - 1. natis. - Ljubljana : Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 2020. - (Zbirka Urbani izziv : publikacije)

ISBN 978-961-6390-61-3

1. Filipovič Hrast, Maša, 1977- 2. Sendi, Richard

COBISS.SI-ID 43285763

Vsebina

Uvod	4
Stanovanjske razmere starejših ljudi	9
Navezanost starejših ljudi na stanovanje in okolico in zadovoljstvo z njima	23
Oskrba starejših ljudi v njihovem bivalnem okolju	39
Preureditve stanovanj za bivanje v starosti	51
Selitve in različne oblike bivanja v starosti	77
Finančni vidiki bivanja starejših ljudi	101
Zaključek	121
Literatura	125
Stvarno in imensko kazalo	153
Iz recenzij	157

Uvod

Pravica do stanovanja je temeljna človekova pravica. Kot navaja Scott Leckie (1994), je ustrezno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje splošno priznано kot temeljna sestavina življenja v miru, dostojanstvu in varnosti. Po mnenju Srne Mandič (2011) spada stanovanje nedvomno med najpomembnejše dejavnike kakovosti življenja in blaginje ljudi, kar potrjujejo različne družboslovne vede (glej na primer Erikson, 1993; Atkinson idr., 2002; Fahey idr., 2004; Domanski idr., 2006; Daly, 2007) in številni mednarodni politični dokumenti. Na to opozarjajo številni avtorji (glej na primer Barlow in Duncan, 1994; Kleinman idr., 1998, 2013; Doling, 1999, 2006; Milligan, 2003; Czischke in Gruis, 2007). Vloga stanovanja v blaginji ljudi je zelo raznovrstna. Stanovanje namreč obsega številne značilnosti, fizične (velikost, opremljenost z infrastrukturo ipd.) in druge, težje merljive (lokacija, dostop do storitev, prijateljske vezi v soseščini ipd.) (Mandič, 1996). Bivalno okolje ni omejeno le na stanovanjsko enoto, ampak tudi na ožjo in širšo stanovanjsko skupnost. Björn Hårsman in John M. Quigley (1991) sta prepričana, da ima stanovanje status najkompleksnejše dobrine, zaradi česar ni mogoče zajeti vseh njegovih pomenov v odnosu do posameznika. Podobno ugotavlja tudi Srna Mandič (2011), Peter Marcuse (1987: 232) pa poudarja, da je »stanovanje več kot stanovanje« (ang. *housing is more than just housing*).

Stanovanje omogoča zadovoljevanje fizičnih, psiholoških in družbenih potreb, kar Srna Mandič (1996) prenese na Allardtovo trihonomno razvrstitev potreb (glej Allardt, 1993) imeti-ljubiti-bit, in sicer: (a) *Imeti* zajema značilnosti stanovanja, ki določajo kakovost stanovanja kot materialnega vira. Gre za stanovanjski standard in te značilnosti omogočajo zadovoljevanje bioloških potreb. (b) *Ljubiti* pomeni, da stanovanje zadovoljuje človekovo potrebo po družabnih stikih, partnerskih odnosih, ustanavljanju samostojnega gospodinjstva in družine, vključitvi v lokalno skupnost ipd. (c) *Biti* pomeni, da stanovanje zadovoljuje potrebo po samouresničevanju in izkazovanju osebne identitete posameznika in njegovega izpopolnjevanja. S to potrebo je povezana simbolna funkcija stanovanja, saj to z videzom, lokacijo ipd. izraža posameznikov ugled v družbi. Stanovanje je torej »fizični in družbeni prostor, ki ga posameznik obvladuje, v njem pa lahko izraža tudi svojo osebno identiteto, zasebnost in varnost« (Saunders, 1990: 39). Potreba po varnosti se pri tem nanaša na »ontološki občutek varnosti, na prostor, v katerem se človek počuti varnega« (Boškić, 2002: 21). Gre za eno izmed človekovih potreb, ki so izjemno pomembne za delovanje v družbi. Hkrati je potreba po zasebnosti povezana z zadovoljevanjem primarnih potreb. Stanovanje kot prostor zasebnega umika omogoča oblikovanje občutij doma. Stanovanje kot *dom* je v individualni opredelitvi ljudi središče družinskega življenja, svobode, neodvisnosti, individualnosti, samoizražanja in družbenega statusa, omogoča pa tudi delo in prostočasne dejavnosti (Somerville, 1997). Po mnenju Petra Saundersa in Petra Williamsa (1988) zmanjšuje občutek odtujenosti, nemoči in fatalizma v sodobni družbi.

Odnos posameznika do stanovanja oziroma doma se spreminja, še posebej pomemben postane v človekovi starosti (Sixsmith, 1990; Dahlin-Ivanoff idr., 2007; Oswald in Wahl, 2005; Mandič, 2011). Po Frances Heywood idr. (2002) starejši ljudje stanovanje ali dom povezujejo s številnimi spomini in identiteto, po Anni Dupuis in Davidu Thorsnu (1996) s tem, kaj so v življenju dosegli, po Rogerju Cloughu idr. (2004) pa tudi z mrežo družbenih vezi, ki so jo stkali v okolju, v katerem prebivajo. Kot navajata Ivan Štuhec in Maksimiljan Fras (2010), se življenje starejših osredinja okoli stanovanja in bližnje okolice. Ustrezno bivalno okolje, prilagojeno potrebam, željam in navadam starejših ljudi, lahko torej pomembno prispeva k zagotavljanju kakovostnega življenja v starejših letih. To je še posebej pomembno, saj je za zahodnjaško družbo značilno, da se vse bolj stara. Staranje prebivalstva je še posebej problematično v Evropi, kjer populacija starejših od 65 let predstavlja že petino prebivalstva. Do leta 2060 se bo po projekcijah Eurostata (2020) ta delež dvignil na 30,3 %. Ker bomo živeli dalj časa, se bo v skupini starejših ljudi zelo spremenila tudi struktura. Bistveno se bo povečal zlasti delež starejših od 80 let, in sicer s 5,9 %

Stanovanjske razmere starejših ljudi

Uvod

Eden od načinov, na katerega se družba odziva na problematiko aktivnega staranja, je zamisel, da bi morali imeti starejši ljudje možnost, da čim dalj časa ostanejo v svojem domačem okolju, kjer bodo lahko živeli čim bolj samostojno in kakovostno (glej na primer Gurney in Means, 1997; Barker, 2002; Gitlin, 2003; Davey, 2007; De Jong idr., 2012). Pri tem se postavlja vprašanje, kakšna je pravzaprav kakovost stanovanj oziroma v kakšnih stanovanjskih razmerah živijo starejši ljudje. Različne raziskave so pokazale, da je kakovost stanovanja in stanovanjskega okolja pomemben dejavnik dobrega počutja (glej na primer Burridge in Ormandy, 1993; Petticrew idr., 2008; Gibson idr., 2011), še posebej pri starejših ljudeh, predvsem zaradi vpliva na njihovo zdravje (Howden-Chapman, 1999; Heywood, 2004; Donald, 2009). Vendar pa pregled literature kaže, da se večina raziskav s področja stanovanjskih razmer starejših ljudi osredinja na domove za starejše, oskrbovana stanovanja, negovalne domove in različne oblike stanovanjskih skupnosti (glej na primer Brenton, 2001; Peace in Holland, 2001; Parry in Thomson, 2005; Demirka, 2007; Baumker idr., 2011), veliko manj pa na individualna stanovanja oziroma hiše, ki jih obravnavamo v tem poglavju. Kot so namreč ugotovili Henryk Domanski idr. (2006), je proučevanje problematike stanovanjskih razmer precej zapleteno zaradi različnih pristopov, ki lahko vključujejo družbeni in osebni vidik bivanja, subjektivna mnenja, dožemanja in ocene, ki jih izražajo stanovalci v zvezi z različnimi vidiki stanovanja, stanovanjskim statusom, velikostjo stanovanja, velikostjo gospodinjstva, življenjskim standardom, številom stanovalcev in konstrukcijskimi značilnostmi stanovanjskih stavb. V tem poglavju predstavljamo ugotovitve raziskave, ki se nanašajo na stanovanjske razmere starejših ljudi, pri čemer se osredinjamo na stanovanjski status, velikost stanovanja, strukturo gospodinjstev ter gradbeno-konstrukcijske in arhitekturne značilnosti stanovanjskih stavb.

Stanovanjski status

Izraz stanovanjski status se nanaša na način oziroma ureditev pravice posameznika glede bivanja v hiši ali stanovanju. Najpogostejše oblike stanovanjskih statusov po svetu so lastništvo, najem in združništvo (glej na primer Boelhouwer, 1992; Tanninen idr., 1994; Balchin in Rhoden, 1998). Med vsemi naštetimi statusi v večini evropskih držav v zadnjih desetletjih najbolj narašča deleža lastniških stanovanj, in sicer na račun znižanja deleža najemnih (Coulson in Fisher, 2002; Whitehead, 2002; Elsinga in Hoekstra, 2005; Dol in Haffner, 2010). Delež lastniških stanovanj je še posebej visok v nekdanjih socialističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope (Hegedüs in Tosics, 1992; Turner idr., 1992; Pichler-Milanović, 1994; Lowe in Tsenkova, 2003; Lux in Sunega, 2014). Tudi v Sloveniji je lastništvo prevladujoča oblika pravice uporabe stanovanja (Mandič, 1994a; Sendi, 1995; Sendi, 1999; Cirman, 2006a; Sendi, 2017). Po podatkih registrskega popisa prebivalstva iz leta 2011 je delež lastniških stanovanj v celotnem stanovanjskem skladu znašal 90 % (Statistični urad Republike Slovenije, 2013). Rezultati naše raziskave so pokazali, da je lastniški delež med starejšim prebivalstvom še višji. Med anketiranci je bilo namreč kar 96,6 % lastnikov, medtem ko jih je samo 2,4 % navedlo, da bivajo kot najemniki. Primerjava z rezultati raziskave iz leta 2002 kaže povečanje deleža lastnikov hiš, in sicer za 9,6 % (s slabih dveh tretjin na slabe tri četrtine), in upad deleža lastnikov stanovanj, in sicer za 5,2 % (s slabe tretjine na slabo četrtino). To potrjuje ugotovitve predhodnih raziskav (glej na primer Kos, 1984; Mandič in Clapham, 1996; Cirman, 2006a; Sendi, 1999, 2016, 2017), da je lastništvo, predvsem hiš, želja in cilj večine Slovencev. Lastništvo naj bi omogočalo večjo neodvisnost in varnost, krepilo lokalne socialne mreže, pripomoglo k večji družbeni angažiranosti in pozitivno vplivalo na bivalni standard v soseski oziroma soseščini (Rossi in Weber, 1996; Rohe idr., 2002; Elsinga in Hoekstra, 2005). Po mnenju Moire Munro (2007) se lastništvo stanovanja vse bolj povezuje tudi z uspehom, družbenim položajem in bogastvom. Primerjava z letom 2002 kaže tudi upad deleža najemnikov stanovanj (ta je znašal 4 %), kar lahko pripišemo tudi prehodu iz najemniškega stanovanjskega statusa v lastniškega, lahko pa tudi manjši ponudbi najemnih stanovanj. Glede tega bi bilo treba opraviti bolj poglobljeno raziskavo.

Navezanost starejših ljudi na stanovanje in okolico in zadovoljstvo z njima

Uvod

Navezanost na stanovanje in lokalno okolje ter zadovoljstvo z različnimi vidiki stanovanja in okolice pomembno vplivata na kakovost bivanja v starosti in potrebo po selitvi oziroma pripravljenost starejših ljudi za selitev. Višja stopnja navezanosti in zadovoljstva namreč pomembno zmanjša pripravljenost za selitev v starosti (Dupuis in Thorns, 1996; Clough idr., 2004; Oswald in Wahl, 2005; Dahlin-Ivanoff idr., 2007; Vasara, 2015; Filipovič Hrast idr., 2019). Če so starejši ljudje zadovoljni s svojim bivanjem (na primer s stanovanjskimi razmerami, storitvami v okolici itd.) in če so na svoj dom navezani, imajo manjšo željo in potrebo po selitvi. Kot kažejo dosedanje raziskave (glej na primer Andersson in Abramsson, 2011; De Jong idr., 2012; Filipovič Hrast idr., 2019), se navezanost in pomen doma spreminjata z dolžino bivanja, saj daljše obdobje bivanja na nekem kraju povečuje navezanost nanj. Za Slovenijo je v splošnem značilna nizka mobilnost prebivalstva (Mandič, 2006, 2011), zaradi česar starejši ljudje dolgo časa bivajo v svojem obstoječem stanovanju. To se je potrdilo tudi pri naši raziskavi. Povprečna dolžina bivanja vprašanih v obstoječem domu znaša namreč 36,3 leta, kar četrtnina pa jih v istem stanovanju biva več kot 45 let. V tem poglavju zato predstavljamo, kako so starejši ljudje navezani na svoj dom in kako so zadovoljni z bivanjem. Pri tem razčlenimo navezanost na posamezne dimenzije doma, povezane z različnimi pomeni, ki jih posamezniki pripisujejo domu, zadovoljstvo pa na ključne vidike stanovanja in okolice.

Zadovoljstvo s stanovanjem in okolico

Čeprav je zadovoljstvo subjektivno merilo in je lahko podvrženo čustvenemu vrednotenju, je zadovoljstvo s stanovanjem pomemben kazalnik primernosti stanovanja za bivanje v starosti, predvsem kakovosti bivanja in tudi kakovosti življenja ter dejavnik stanovanjske in splošne življenjske blaginje gospodinjstva (Mandič, 2006). Uporabnost stanovanja in posameznikovo zadovoljstvo s stanovanjem kot ključna dejavnika za posameznikovo kakovostno bivanje v starosti v obstoječem domu poudarja tudi teorija ujemanja posameznika in okolja (ang. *person environment fit*) (Wiseman, 1980; Lawton, 1982; Perry idr., 2014). V primerjavi z drugimi področji kakovosti življenja (na primer splošna življenjska raven, zdravje, zaposlitev) se v Sloveniji v splošnem kaže visoko zadovoljstvo s stanovanjem. Toda kot opozarja Srna Mandič (2006), ljudje sicer pogosto izkazujejo zadovoljstvo s stanovanjem, vendar je med njimi tudi večji delež t. i. »sprijaznenih«, torej takih, ki so zadovoljni z bivanjem tudi v manj primernih bivalnih razmerah, kar je problematično. Neprimerno stanovanje lahko namreč vpliva na zdravje starejših ljudi, saj lahko poslabša njihova zdravstvena stanja, omejuje njihovo vključenost v širše okolje (na primer zaradi neprimerne dostopa do stanovanjske stavbe) in povečuje tveganja za poškodbe (na primer tveganja za padce zaradi neprimerne pragov in stopnišč) ipd. Če so stanovanja (pre)velika, slabo vzdrževana (na primer v starejših stanovanjskih stavbah) ali slabo dostopna (na primer stanovanja v stanovanjskih stavbah brez dvigala), prav tako niso najboljša izbira za kakovostno bivanje v starosti. Vzdrževanje in prilagoditev takih stanovanj sta namreč povezana z visokimi stroški. Zato so take pomanjkljivosti pomemben dejavnik pri odločanju za selitev, še posebej ob pomanjkljivih virih zaradi pogosto nizkih prihodkov starejših ljudi v Sloveniji (glej Hlebec idr., 2010; Stropnik idr., 2010).

Kot smo pričakovali, so anketiranci s stanovanjem izjemno zadovoljni. Na lestvici od 1 (zelo nezadovoljen) do 5 (zelo zadovoljen) so skoraj pri vseh vidikih, povezanih s stanovanjem in okolico, ocene v povprečju nad 4. Starejši ljudje so pri stanovanjih najvišjo stopnjo zadovoljstva izrazili glede razporeditve prostorov (4,18), velikosti stanovanja in dostopa do njega (4,11). Nekoliko nižje ocenjujejo le zadovoljstvo z gradbeno kakovostjo stanovanja (3,94). Pri tem je zanimivo, da so se ocene zadovoljstva v primerjavi z ocenami raziskave iz leta 2002 pri vseh značilnostih stanovanja povečale, izjema je le ocena zadovoljstva z velikostjo stanovanja. Glede velikosti se predvsem kaže težava (pre)velikih hiš, ki so bile pogosto namenjene za večje družine in v katerih starejši ljudje ostanejo sami, kar otežuje primerno vzdrževanje in ogrevanje in prinaša višje stanovanjske stroške.

Oskrba starejših ljudi v njihovem bivalnem okolju

Uvod

Sodobna gerontološka stroka želi omogočiti starejšim ljudem, da se starajo v svojem domu, kar je tudi njihova najpogostejša želja (Kerbler, 2012; Iecovich, 2013; Filipovič Hrast idr., 2019). Pomemben vir, ki to omogoča, je omrežje ljudi, ki lahko priskočijo na pomoč starejši osebi ob vsakdanjih opravilih ali v primeru izrednih potreb. Družinska in širša socialna omrežja so pomembne družbene domene, ki oblikujejo izkušnje staranja in življenje starejših ljudi (Victor, 2005; Pahor idr., 2011). V tem poglavju predstavljamo vire pomoči starejšim ljudem, in sicer omrežja opore, ki jih imajo starejši ljudje – tj. predvidena pomoč, če se pojavi potreba –, in vire dejanske pomoči starejšim ljudem – tj. pomoč, ki jo starejši ljudje prejema pri različnih opravilih. Pri tem primerjamo vlogo, ki jo imajo družinski člani kot ključni vir pomoči starejšim ljudem in njihove oskrbe, kar potrjujejo tudi domače in tuje raziskave (Leitner, 2003; Hvalič Touzery, 2007; Filipovič Hrast in Hlebec, 2015), in vlogo, ki jo imajo drugi neformalni akterji, kot so sosedje in prijatelji, ter formalni ponudniki pomoči in storitev. Zadnji namreč nadomeščajo neformalne vire pomoči ali jih dopolnjujejo v primeru povečanih potreb po oskrbi (Filipovič Hrast in Hlebec, 2015). Na podlagi analize vprašanj o tem, katere storitve bi si starejši ljudje v prihodnosti želeli za podaljšano samostojno bivanje v skupnosti, se v poglavju posvetimo tudi opredelitvi potreb po pomoči.

Omrežja socialne opore starejšim ljudem

Socialna omrežja so pomemben vir pomoči starejšim ljudem in vplivajo na njihovo zdravje (Litwin, 1998, 2003; Pahor idr. 2011), zmanjšujejo stres, pomagajo prebroditi krizne življenjske okoliščine (Hlebec in Kogovšek, 2003; Hlebec idr., 2010), višajo kakovost njihovega življenja (Gilchrist, 2004; Mandič in Hlebec, 2005; Hlebec, Mrzel in Kogovšek, 2009) in omogočajo daljše samostojno bivanje v skupnosti. Proučevanje omrežij socialne opore omogoča opredelitev izoliranih oziroma izključenih posameznikov, zato je tudi sestavni del večine opredelitev socialne izključenosti (glej na primer Vlemenickx in Berghman, 2001; Hlebec idr., 2011). V tem delu predstavljamo, kakšna so ta omrežja in kakšne so razlike med starejšimi ljudmi glede omrežij socialne opore, pri čemer se navezujemo na obstoječe raziskave teh (Dremelj, 2003; Hlebec 2003, 2004; Filipovič Hrast idr., 2005; Hlebec idr., 2012).

Omrežja socialne opore teoretično opredeljujemo kot kompleksen proces družbene interakcije in komunikacije med ljudmi, pri čemer je treba ločiti med viri in tipi opore (Vaux, 1988; Hlebec in Kogovšek, 2003, 2004; Hlebec, 2003, 2004; Hlebec idr., 2012). Med vire opore običajno prištevamo partnerja, otroke, druge ožje družinske člane, širše sorodstvo, prijatelje in sosedje ter tudi različne formalne ponudnike pomoči. Gre za različne osebe, ki se označujejo glede na vlogo oziroma odnos, ki ga imajo do starejše osebe. V literaturi (glej na primer Vaux, 1988; Hlebec idr., 2010; Hlebec idr., 2012) se je uveljavilo ločevanje med posameznimi tipi omrežij socialne opore, in sicer med instrumentalno oporo (tj. pomoč med manjšimi in večjimi gospodinjstvi), informacijsko oporo (tj. nasvet v primeru večjih življenjskih sprememb), čustveno oporo (tj. opora v primeru žalosti ali življenjskih težav) in socialno oporo ali druženjem. Vsaka od teh opor je pomembna za kakovostno življenje, se pa pogosto razlikujejo glede na člane omrežja, saj na primer čustveno oporo pogosteje nudijo ožji družinski člani, medtem ko so omrežja druženja običajno večja in raznovrstnejša ter pogosto vključujejo prijatelje (Hlebec, 2003; Filipovič Hrast in Hlebec, 2015).

Obstoječe raziskave omrežij socialne opore starejših ljudi v Sloveniji kažejo, da so za starejše ljudi (predvsem tiste, stare nad 70 let) pomemben vir pomoči otroci, saj ti v primeru bolezni predstavljajo 40 % njihovega omrežja socialne opore. So tudi najpomembnejši vir finančne opore (predstavljajo 44 % omrežja opore), zelo pomembni pa so tudi kot vir materialne (34 % omrežja opore) in čustvene opore (29 % omrežja opore) (Hlebec idr., 2012). Drugi člani omrežij so redkeje osebe, ki niso sorodstveno povezane s starejšo osebo. Sosedje so na primer manj pomembni

Preureditve stanovanj za bivanje v starosti

Uvod

Starejši ljudje si želijo čim dalj časa ostati v svojem znanem okolju in ohraniti svojo neodvisnost (Sendi idr., 2003; Kerbler idr., 2017). Kot ugotavljajo Bronwyn Tanner idr. (2008), pa je večina stanovanj zasnovana tako, da glede dostopnosti, varnosti in samostojnosti ne zadovoljujejo potreb v starosti. Stanovanjski objekti imajo namreč različne arhitekturne in druge fizične ovire, zaradi česar je lahko starejšim uporabnikom možnost samostojnega bivanja omejena ali celo onemogočena. S starostjo se namreč zmanjšujejo motorične in kognitivne sposobnosti človeka, zato določene prostore in opremo v stanovanju vse težje uporablja ali jih preneha uporabljati, poveča se tveganje za padce in druge nesreče. Samostojno bivanje v domačem bivalnem okolju postaja zaradi tega vse nevarnejše in vse težje obvladljivo. To lahko pri starejšem človeku povzroči občutek nemoči, povečanje zdravstvenih težav in vse večjo odvisnost od drugih (Železnik idr., 2020). Da bi bilo starejšim ljudem zagotovljeno varno in samostojno bivanje v njihovih stanovanjih, morajo biti ta ustrezno preurejena in prilagojena. Kot navajajo Powell M. Lawton (1990), Laura N. Gitlin idr. (2001, 2006), Bronwyn Tanner idr. (2008), Susan Stark idr. (2017) ter številni drugi, lahko preureditve stanovanj zmanjšajo stopnjo funkcionalne odvisnosti starejših ljudi in jim omogočajo kakovostno bivanje v njihovih domovih. V tem poglavju predstavljamo, ali stanovanja starejših ljudi ustrezajo njihovim bivalnim potrebam in ali bi bili pripravljene svoje prihranke nameniti za njihovo izboljšanje. Opisano je, kakšne preureditve prostorov in prilagoditve stanovanjske opreme so potrebne za samostojno bivanje v starosti in koliko so za starejše ljudi sprejemljive tehnološke rešitve, ki omogočajo podaljšano in varno bivanje v domačem bivalnem okolju. Pri tem gre za podporne in informacijsko-komunikacijske tehnologije, s pomočjo katerih je mogoče stanovanja starejših ljudi preurediti v t. i. pametne domove.

Preureditve prostorov in prilagoditve stanovanjske opreme

Padci so najpogostejši vzrok za poškodbe pri starejših ljudeh (Blake idr., 1988; O'Loughlin idr., 1993; Soriano idr., 2007; Huang idr., 2012). Raziskave navajajo (glej na primer Carter idr., 1997; Deandrea idr., 2010; Dionyssiotis, 2012; Ambrose idr., 2013; Blain, 2019), da v povprečju vsaj enkrat letno pade vsaka tretja oseba, starejša od 65 let, in vsaka druga, ki je stara 80 let in več. Do dveh tretjin vseh padcev pride prav v stanovanjih (Carter idr., 1997). Padci se večinoma končajo s poškodbami in hospitalizacijo, oviranostjo in institucionalizacijo ali celo s smrtjo (Dunn idr., 1992; Rubenstein, 2006; Blain, 2019). Poleg zdravstvenih vzrokov (nestabilnost, oslabelost, vrtoglavica, zmedenost idr.) vplivajo na tveganje za padce tudi zunanji dejavniki, ki jih Jon Pynoos idr. (2010) opredelijo kot okoljske. Mednje spadajo neravna tla in robovi (na primer pragovi, predpražniki), drseče talne podloge (na primer preproge, tekači) in različni drugi predmeti, ki povečajo nevarnost spotikanja (na primer nepospravljene stvari), pomanjkljiva osvetljenost, neprimerne zgrajene oziroma vzdrževane stopnice, neobstoje ograj in oprijemal, neustrezno pohištvo (na primer nestabilna, dotrajana in polomljena oprema) in drugo (glej Clemson idr., 1996; Rogers idr., 2004; Pynoos idr., 2012). Okoljske nevarnosti v stanovanjih starejših ljudi so zelo velike. Po ugotovitvah Susan E. Carter idr. (2000) vsebuje okoli 80 % domov najmanj eno nevarnost, 39 % pa pet nevarnosti in več. Raziskava Thomasa Gilla idr. (1999) razkriva še višjo oceno tveganja, saj naj bi starejšim ljudem vsaj dve nevarnosti pretili kar v 91,3 % stanovanj. Okoljski dejavniki so zato najpogostejši vzrok za padce (Connell in Wolf, 1997; Carter idr., 2000; Lord idr., 2006; Rubenstein, 2006; Pighills idr., 2016) ter jih je mogoče pripisati povečani dovzetnosti starejšega človeka za nevarnosti v bivalnem okolju zaradi skupnih učinkov starosti in zdravstvenih težav (Rubenstein, 2006; Iwarsson idr., 2009). Kot navaja Laurence Z. Rubenstein (2006), imajo namreč starejši ljudje roge in manj usklajene gibe, slabšo mišično moč in slabši nadzor drže, slabše vidijo in slišijo, lahko imajo težave z orientacijo in pomnjenjem itd. Vendar pa okoljski dejavniki niso le vzrok za padce, ampak lahko starejšim ljudem tudi otežujejo ali onemogočajo opravljanje vsakodnevnih dejavnosti oziroma dostopanje do notranjih in zunanjih prostorov ter stvari. Susanne Iwarsson in Gil Wilson (2006), Susanne Iwarsson idr. (2006), Roya Bamzar (2019) in številni drugi omenjajo v zvezi s tem neustrezno razporeditev nujnih prostorov za bivanje (na primer kopalnica in spalni prostor sta v različnih nadstropjih, povezuje pa ju stopnišče), previsoko nameščene kuhinjske omarice ter previsoke in pregloboke police, previsoko ali prenizko na-

Selitve in različne oblike bivanja v starosti

Uvod

Številne raziskave kažejo, da se ljudje v starosti ne želijo preseliti (glej na primer Robinson in Moen, 2000; Clough, 2004; Costa-Font idr., 2009; Andersson in Abramsson, 2011). Najpogosteje začnejo o tem razmišljati šele, ko se jim poslabša zdravstveno stanje in se zaradi tega poveča potreba po oskrbi (Reshovsky in Newman, 1990; Rogers, 1990; Longino idr., 1991; Speare idr., 1991; Sabia, 2008). Vendar si po ugotovitvah Emily Salomon (2010) tudi v tem primeru še vedno želijo ostati in bivati v svoji skupnosti oziroma soseski, znanem bivalnem in družbenem okolju. Družbene vezi s prijatelji in sosedi in poznavanje lokalnih značilnosti so po njenem mnenju nekatere od številnih koristi, ki bi jih »izgubili«, če bi se morali preseliti. Še posebej velik odpor imajo do selitve v ustanove, ki ponujajo institucionalno obliko oskrbe. Dojemajo jo kot zelo travmatično izkušnjo in imajo do nje večinoma odklonilen odnos, saj naj bi s preselitvijo tja izgubili svojo samostojnost (Leibing, 2016; Stones in Gullifer, 2016). Pogosto jim pomeni le izhod v sili, velikokrat pa jo pojmujejo kot zadnjo postajo pred smrtjo (Rogers, 1990; Robinson in Moen, 2000; Kerbler, 2012). Tako mišljenje je še posebej močno zakoreninjeno v družbah, v katerih ni različnih ustanov in skupinskih oblik bivanja za starejše ljudi, na primer v Sloveniji. V tem poglavju zato predstavljamo, ali so se starejši ljudje pripravljene preseliti in katere oblike bivanja bi bile sprejemljive zanje, če bi se znašli v okoliščinah, v katerih ne bi mogli več skrbeti zase niti zanje ne bi mogli več skrbeti njihovi sorodniki. Opisane so že uveljavljene oblike bivanja za starejše ljudi in tudi take, ki so v Sloveniji manj znane ali jih še ni.

Selitve v starosti

Starejši ljudje si želijo, da bi lahko čim dalj časa živeli v svojem domačem okolju, in o tem, da bi se preselili, večinoma ne razmišljajo. To potrjujejo številne raziskave (glej na primer Frank, 2002; Cutchin, 2003; Means, 2007; Golant, 2011; Wiles idr., 2011; Löfqvist idr., 2013; Weeks idr., 2013) in enako se je izkazalo tudi pri naši, saj 85,5 % vprašanih o tem, da bi se preselili, še ni razmišljalo. Delež je celo višji kot pri raziskavi iz leta 2002, ko o tem ni razmišljalo 79,2 % starejših ljudi.

Razmišljanje starejših ljudi o preselitvi (v odstotnih deležih)

Razmišljanje o selitvi	Odgovori glede preselitve iz leta 2002	Odgovori glede preselitve iz leta 2015
v zadnjih letih nisem razmišljal o selitvi	79,2	85,5
v zadnjih letih sem razmišljal o selitvi	20,8	14,5

Po mnenju Frances Heywood idr. (2002) starejši ljudje svoja domača bivalna okolja povezujejo s številnimi spomini in identiteto, po Anni Dupuis in Davidu Thornsu (1996) s tem, kaj so v življenju dosegli, po Rogerju Cloughu idr. (2004) pa tudi z mrežo družbenih vezi, ki so jih stkali v okolju, v katerem prebivajo. Kot navajata Ivan Štuhec in Maksimiljan Fras (2010), se življenje starejših ljudi osredinja okoli stanovanja in bližnje okolice, kar je po ugotovitvah različnih raziskav (glej na primer Sixsmith, 1990; Dupuis in Thorns, 1996; Oswald in Wahl, 2005; Clough idr., 2004; Dahlin-Ivanoff idr., 2007; Hillcoat-Nalletamby in Ogg, 2013; Vasara, 2015) povezano z njihovo večjo navezanostjo na domove. Zato je navezanost na stanovanje in okolico pomemben razlog za odklonilen odnos starejših ljudi do selitev (De Jong idr., 2012). Mark Fried (2000) navaja, da premočna navezanost na dom starejše ljudi pogosto ovira pri tem, da bi se pri poslabšanem zdravstvenem stanju in drugih okoliščinah, v katerih njihovo bivalno okolje ni več primerno za bivanje, preselili v primernejša bivalna okolja, ki bi izboljšala kakovost njihovega življenja. Ta ugotovitev se je potrdila tudi v naši raziskavi, saj so tisti, ki so odgovorili, da so v zadnjih letih že razmišljali o preselitvi, manj navezani na svoje stanovanje in okolje, v katerem bivajo. Na lestvici od 1 (sploh nisem navezan) do 5 (zelo sem navezan) so navezanost na svoj dom in okolico v povprečju ocenili z ocenama 3,75 in 3,54, tisti, ki še niso razmišljali o selitvi, pa s povprečnima ocenama, višjima od 4. Poleg navezanosti je eden od glavnih razlogov za selitev starejših ljudi tudi njihovo zadovoljstvo s stanovanjem in njegovo lokacijo, kot je dokazal že Robert F. Wiseman (1980) v teoretičnem modelu o selitvah starejših ljudi. Njegova spoznanja so se pozneje potrdila v raziskavah Stephena M. Golanta (1982), Fermin

Finančni vidiki bivanja starejših ljudi

Uvod

Spremembe na področju državnega financiranja, do katerih je v zadnjih treh desetletjih prišlo po svetu, predvsem pa v Evropi, so močno vplivale na zmožnost držav, da obdržijo prejšnjo raven socialnega varstva, kot so ga omogočale dobro razvite države blaginje. To je zaskrbljujoče, saj je zagotavljanje ustrezne socialne varnosti med najpomembnejšimi vrednotami v družbi. Potreba po tem je še posebej pomembna v starosti, saj so starejši ljudje bolj ranljivi in negotovi glede svojega položaja v družbi. Pogosto se soočajo tudi s finančno negotovostjo, saj so večinoma odvisni le od ene vrste dohodka – pokojnine. Ker pa je zaradi hitrega staranja prebivalstva pokojninski sistem vse manj vzdržen, se višine pokojnin nižajo, zaradi slabšanja zdravja in spremenjenih potreb po bivanju v starosti pa se izdatki povečujejo. Pokojnine zato ne zagotavljajo več dohodka, ki je potreben za vzdrževanje ustreznega življenjskega standarda. Po ocenah Svetovnega gospodarskega foruma (2017) ukinjanje pomembnih socialnih transferjev pomeni, da bi morali posamezniki privarčevati 10–15 % povprečne letne plače, da bi si zagotovili zadosten dohodek po upokojitvi. Ker so današnje stopnje varčevanja v večini držav nizke, so številni delavci čedalje bolj zaskrbljeni, da pokojnina, ki jo bodo prejeli, še zdaleč ne bo zadostovala za dostojno življenje v starosti (Broadbent idr., 2006). Poleg drugih področij so te spremembe sistemov socialnega varstva prizadele tudi področje stanovanjske oskrbe (Zwiers idr., 2016). Kot navajajo Bill Edgar idr. (2002), so se politike socialne države, ki so prej med drugim zagotavljale različne oblike stanovanjskih subvencij, začele postopoma opuščati že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Znižanje državne finančne podpore za ekonomsko šibkejšo dele prebivalstva (v tem primeru za starejše ljudi) pa na stanovanjskem področju pomeni zmanjšanje njihove sposobnosti za pokrivanje tekočih stanovanjskih stroškov, stroškov vzdrževanja in stroškov za izvedbo morebitnih potrebnih prenov oziroma prilagoditev stanovanj (Swank, 2005). Tako stanje zahteva resno obravnavo problematike potencialne revščine starejših ljudi v Evropi, kar je tudi eden ključnih ciljev Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (2019). Zaradi opisanega so tudi raziskovalci v zadnjem času začeli natančneje preučevati alternativne načine blaženja vpliva finančne negotovosti na blaginjo starejših ljudi. Vse bolj je namreč jasno, da bi morali starejši ljudje za zagotavljanje ustrezne kakovosti življenja pridobiti dodatne finančne vire. Ena od možnosti, ki bi ljudem v starosti zagotavljala vir dohodka in jim tako lajšala finančno stisko, je premoženje v obliki stanovanja. Ta možnost je za Slovenijo še posebej zanimiva, saj so starejši

Ljudje večinoma lastniki svojih stanovanj. V tem poglavju zato predstavljamo, kakšen je finančni položaj starejših ljudi in koliko so pripravljeni izkoristiti stanovanje kot kapital za izboljšanje svojega finančnega stanja.

Finančni položaj starejših ljudi

Po mnenju Jana Reeda idr. (2004) lahko o zadovoljni starosti govorimo, ko starejši človek doseže svoje cilje in ima dovolj finančnih sredstev, da lahko pokrije življenjske stroške. Ti stroški pa ne pomenijo le zagotovitve osnovnih potreb, ampak se nanašajo tudi na zadostno količino denarja za zagotovitev ustrezne kakovosti življenja. Koncept kakovosti življenja izhaja iz »nadzora nad viri, z uporabo katerih lahko posameznik zadovoljuje svoje potrebe na različnih področjih« (Trbanc, 1996: 287). Če ima torej človek denar, ima tudi občutek, da nadzoruje svoje življenje in lahko izbira, kako bo živel. Denar torej ni cilj, ampak sredstvo oziroma finančni vir, ki posamezniku omogoča večjo izbiro ter doseganje njegovih ciljev in želja (Reed idr., 2004). Vendar pa povezava med finančnim stanjem in kakovostjo življenja pri starejšem človeku kaže, da je ta v primerjavi z mlajšim, delovno aktivnim posameznikom glede dohodkovnih virov veliko ranljivejši, saj je večinoma odvisen le od ene vrste dohodka – pokojnine ali socialne pomoči –, zaradi česar so njegove možnosti za prilagajanje in izbiro omejene. Starejši človek se zato pogosto sooča s pomanjkanjem, zadovoljevanje svojih potreb pa zoži na osnovne potrebe. Da bi omilil finančno stisko, varčuje tako, da se ob nadstandardnih stvareh odreka tudi pomembnim življenjskim dobrinam, kot so oblačila in družabne dejavnosti, pogosto tudi osnovnemu stanovanjskemu udobju, na primer pozimi ne ogreva stanovanja in ne vlaga v njegovo vzdrževanje. Posledice pomanjkanja se zato kažejo v fizičnem in duševnem zdravju starejšega človeka ter njegovem družabnem življenju, kar vodi v osamljenost, socialno izključenost in izolacijo (Whetstone, 2002).

Da bi ugotovili, kakšno je finančno stanje starejših ljudi v Sloveniji, nas je zanimalo, kakšen je mesečni prihodek gospodinjstev, v katerih živijo. Na vprašanje o njegovi višini se je največ vprašanih (četrtnina) opredelilo med 1.001 evrom in 1.500 evrov. V povprečju je prihodek znašal 1.201,30 evra, kar je sicer več, kot je v letu raziskave znašala povprečna mesečna plača v Sloveniji (1.035,58 evra), vendar pa se je izkazalo, da živi dobra polovica anketiranih (52,5 %) v gospodinjstvih s skupnim mesečnim prihodkom do 1.000 evrov. Še bolj zaskrbljujoč je podatek, da je pri 28,6 % anketiranih skupni neto mesečni prihodek gospodinjstva nižji od minimalne neto plače, ki je leta 2015 znašala 790,73 evra (Statistični urad Republike Slovenije, 2016).

Zaključek

Glede na demografsko stanje in projekcije staranja prebivalstva je eno od ključnih vprašanj v naši družbi, kako zagotoviti kakovostno bivanje v starosti. To vprašanje se nanaša na primerna stanovanja in tudi na širše bivalno okolje. Ustrezno stanovanje in okolica namreč opredeljujeta možnosti starejših ljudi, da ohranjajo samostojnost in se dejavno vključujejo v življenje skupnosti. To jim omogoča, da uresničijo svojo zmožnost za ohranjanje dobrega fizičnega in duševnega zdravja, hkrati pa so jim s tem zagotovljeni ustrezna zaščita, varnost in skrb. Starejšim ljudem mora biti kar najbolj omogočeno, da kot neločljiv sestavni del družbene skupnosti živijo polno, zdravo, varno in zadovoljno življenje. Svetovna zdravstvena organizacija zato spodbuja razvoj starosti prijaznih mest oziroma okolij, ki vključujejo kakovostna stanovanja za starejše osebe, ustrezen zunanji prostor in dostopnost različnih storitev. Posvečanje pozornosti vsem tem vidikom bivanja je ključno za razvoj vključujočih bivalnih okolij, v katerih starejši ljudje ostanejo dejavni ter živijo kakovostno in izpolnjujoče življenje.

Zaradi pomembnosti stanovanja in bivalnega okolja za starejšega človeka je v knjigi predstavljen obsežen in podroben pregled različnih vidikov bivanja starejših ljudi v Sloveniji. V skladu s preteklimi raziskavami se je potrdilo, da so starejši ljudje v Sloveniji zelo zadovoljni s svojim stanovanjem in okolico, kar lahko povežemo z njihovo navezanostjo na stanovanje in visoko povprečno dolžino bivanja v njem ter tudi z različnimi pomeni, ki jim ima dom – od samostojnosti, neodvisnosti, spomina na življenje in dosežke do finančne naložbe in dediščine. S tem se potrjuje, da je za starejše ljudi zelo pomembno, da čim dalj časa ostanejo v svojem domačem bivalnem okolju. Vendar pa zadovoljstvo ni vedno tudi znak visoke kakovosti bivanja. Veliko starejših ljudi namreč izraža zadovoljstvo s svojimi stanovanji, čeprav se soočajo s stanovanjsko prikrajšanostjo ali živijo v neprilagojenih bivališčih, v katerih so izpostavljeni številnim tveganjem. Številni živijo tudi v (pre)velikih stanovanjih ali stanovanjih, do katerih težko dostopajo zaradi arhitekturnih ovir. To znižuje kakovost bivanja, povečuje stroške vzdrževanja in ovira starejše ljudi pri vključevanju v skupnost. Še posebej zaskrbljujoče je, da se starejši ljudje ne želijo preseliti in pogosto vztrajajo v svojih stanovanjih, dokler ne obnemorejo. Vse to potrjuje veliko potrebo po razvoju programov in politik, ki bi zagotavljali subvencije za preureditve in prilagoditve stanovanj (tudi v t. i. pametne domove, podprte s tehnologijami) ter bi omogočali razvoj starosti prijaznih okolij za večjo vključenost starejših ljudi v družbo in aktivno staranje. Pri tem sta pomembna tudi ustrezen prevoz, ki lahko poveča možnosti udejstvovanja starejših ljudi v skupnosti, in tudi dostopnost storitev, še posebej na podeželju. Glede tega so ponekod v Sloveniji že razvite nekatere dobre prakse, na primer različne mreže prostovoljcev, ki nudijo pomoč starejšim ljudem. Podobne prakse so se izkazale za uspešne tudi v tujini, zato bi jih bilo pri nas smiselno (še naprej) razvijati in dopolnjevati, predvsem na lokalni ravni, ter o njih (redno) obveščati širšo javnost.

Ena od prepoznavnih značilnosti bivanja v Sloveniji je gotovo bivanje v lastniških stanovanjih, pri čemer se delež lastnikov stanovanj s starostjo celo povečuje. Ob pogostih razpravah o nizkih pokojninah in visoki stopnji tveganja revščine med starejšimi ljudmi je lahko prav lastništvo stanovanja pomembna naložba za varno starost. Vendar pa rezultati raziskave kažejo, da večina starejših slovenskih lastnikov stanovanj o različnih produktih za sprostitev lastniškega kapitala ne razmišlja niti jih ne sprejema. Da bi starejši ljudje spoznali in tudi bolj sprejeli različne možnosti sproščanja lastniškega kapitala za večanje finančne varnosti v starosti, je treba torej razvijati dejavnosti oziroma programe za ozaveščanje starejših ljudi o pomenu in pomembnosti neizkoriščenega kapitala, ki ga imajo v obliki lastništva stanovanja,

Iz recenzij

Znanstvena monografija izhaja iz spoznanja, da je staranje prebivalstva eden od procesov sodobne družbe, ki jo najbolj zaznamuje. Povezano je z vsemi vidiki njenega delovanja, tudi s stanovanjsko oskrbo in bivanjem starejših, kar je osrednja tema knjige. Avtorji (med drugim) poudarjajo, da je z vidika naraščanja deleža starejših v družbi in njihove stanovanjske oskrbe v Sloveniji še posebej zaskrbljujoče, da smo do zdaj razvijali predvsem institucionalno varstvo, ki je najdražje med vsemi oblikami stanovanjske oskrbe. Poleg tega smo Slovenci v visokem deležu lastniki nepremičnin, in kot se je izkazalo, se s starostjo ta delež celo povečuje. Monografija zato opredeljuje nove možnosti bivanja v starosti, predstavlja stanovanjske rešitve, ki omogočajo koriščenje kapitala iz stanovanjskega lastništva, ter prikazuje rešitve za načrtno in množično prilagajanje stanovanj za čim daljše bivanje v domačih bivalnih okoljih. Zelo podrobno so opisane tudi potrebe starejših ljudi glede bivanja, kar ne bi smelo ostati prezrto, še zlasti pri odločevalcih. Zaradi aktualne teme, jasnega sloga pisanja, nazornih opisov in predstavljenih rešitev bo monografija gotovo zelo zanimiva za znanstvene kroge ter strokovno in širšo slovensko javnost.

Prof. dr. Bojan Grum

Knjiga daje natančen in strokoven vpogled v bivanje starejših ljudi v Sloveniji. Poudarja izjemen pomen staranja v domačem bivalnem okolju, ki je glede na visoko stopnjo zadovoljstva in navezanosti na dom tudi preferenca starejših ljudi. Opisuje, s kakšnimi težavami in pomanjkljivostmi se starejši ljudje soočajo pri bivanju in kaj si želijo v zvezi s tem. Spoznanja so pomembna, saj ustrezno bivalno okolje, ki je prilagojeno potrebam, željam in navadam starejših ljudi, pripomore k zagotavljanju kakovostnega življenja v starosti. Pri tem avtorji pripisujejo velik pomen virom pomoči na področju oskrbe starejših ljudi v njihovih bivalnih okoljih. Kot se je izkazalo, so to (še vedno) neformalne mreže, ki jih oblikujejo sorodniki, zato so v monografiji opisani različni programi podpore družinskim oskrbovalcem, ki bi jih lahko razvijali in nadgrajevali pri nas. Poudarjeni so tudi potreba po nadaljnjem razvijanju dostopa do različnih storitev v lokalnem okolju, predvsem do storitev dolgotrajne oskrbe, ter možnosti vpeljave in uporabe različnih tehnoloških rešitev za varno in samostojno bivanje starejših ljudi v njihovih domovih. Ugotovitve, predstavljene v monografiji, temeljijo na izvirnih aktualnih znanstvenih podatkih za Slovenijo, ki jih avtorji umeščajo v teoretični in empirični mednarodni okvir, s čimer omogočajo širši vpogled v problematiko bivanja v starosti, kar daje knjigi dodatno širino in uporabnost.

Izr. prof. dr. Vesna Dolničar

